

УДК 65.014.1

Старенька О.М.

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна,
e-mail: andralena@mail.ru

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Starenka O.N.

Odessa National Economic University, Odessa,
Ukraine, e-mail: andralena@mail.ru

INFORMATION SUPPORT SYSTEM OF OPERATIONAL MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

***Мета.** Обґрунтувати доцільність створення на промислових підприємствах єдиного інформаційного центру, що володіє інформацією про підприємство в цілому.*

***Методика.** Проаналізовано підходи різних авторів щодо проблеми інформаційного забезпечення системи управління промислового підприємства. Досліджено принципи, яких необхідно дотримуватися, щоб існувала системна організація інформаційного забезпечення. Розглянуто основні етапи вдосконалення інформаційних потоків системи управління. Визначено найбільш доцільний щодо системи оперативного управління. Запропоновано створення окремої служби, яка буде єдиним інформаційним центром, що забезпечить підвищення якості й обґрунтованості підготовки та прийняття управлінських рішень.*

***Результати.** Інформаційне забезпечення на рівні оперативного управління підприємством дозволить прискорити одержання поточної інформації керівництвом підприємства, оперативно забезпечити всі економічні підрозділи необхідною інформацією у визначені моменти часу, мінімізувати ризик втрати інформації, запобігти дублюванню функцій окремих робітників і підрозділів, спростити процес формування та обробки інформації відповідно до змін законодавчого характеру.*

***Наукова новизна.** Конкретизовано значення інформації в процесі управління підприємством, оперативність і вірогідність якої є основою забезпечення ефективності управлінських рішень. Обґрунтовано необхідність існування на підприємствах єдиного інформаційного центру, через який повинна проходити вся інформація, що відображає процеси, дозволяє виконувати роль єдиного центру аналізу, оцінки зовнішньої та внутрішньої інформації для підготовки та прийняття управлінських рішень.*

***Практична значущість.** Доведено, що важливим чинником стабільної роботи промислових підприємств є наявність єдиного інформаційного центру, що вирішить проблему оперативного одержання, своєчасного опрацювання та ефективного використання інформації.*

***Ключові слова:** інформаційне забезпечення, інформаційний центр, служба оперативного управління.*

Постановка проблеми і її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Промислові підприємства України здійснюють свою господарську діяльність в умовах нестабільності зовнішнього середовища, що негативно впливає на внутрішній стан будь-якого промислового підприємства. Проте якщо вони в таких умовах прагнуть не тільки «вижити», але ще й закласти основи подальшого розвитку, то їм буде необхідно знаходити засоби адаптації до нестабільного зовнішнього середовища, що постійно змінюється.

Одним із таких засобів (особливо це стосується машинобудівних підприємств) є створення та використання в повсякденній діяльності оперативної системи інформацій-

ного забезпечення різних сфер діяльності підприємств, що вирішить проблему оперативного одержання, своєчасного опрацювання та ефективного використання інформації.

Система інформаційного забезпечення, що існує сьогодні, призводить до того, що майже кожний структурний підрозділ передає безпосередньому та вищому керівництву, як правило, неперевірену інформацію. Немає єдиного центру, який володіє інформацією про підприємство в цілому. Це призводить до того, що функції узагальнення, перевірки інформаційних потоків покладаються на керівника підприємства, який не має можливості ефективно виконувати таку об'ємну роботу.

Отже, ураховуючи вищевикладене, виникає необхідність детально дослідити проблему інформаційного забезпечення на машинобудівних підприємствах, що обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Різним аспектам проблеми інформаційного забезпечення системи управління промислових підприємств присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, це праці з питань контролінгу [1], економічної стійкості підприємств [2], управлінського обліку [3; 4], внутрішнього контролю [5] тощо. Однак, незважаючи на постійний інтерес до відповідної проблеми з боку науковців, цілий ряд питань продовжує залишатися невирішеним і дискусійним. Так, остаточно не з'ясовано склад принципів, що ставляться до інформаційного забезпечення системи оперативного управління промислових підприємств, не обґрунтовано загальний підхід до побудови системи інформаційного забезпечення, не визначено, які саме функції відповідають за забезпечення інформацією оперативного управління.

Мета статті. Метою поданої статті є обґрунтування доцільності створення на промислових підприємствах єдиного інформаційного центру, який володіє інформацією про підприємство в цілому.

Виклад основного матеріалу досліджень. Особливу роль у забезпеченні нормального функціонування системи управління підприємством відіграє інформація. Її достовірність і оперативність є необхідною умовою економічного регулювання виробництва та підвищення його ефективності, у той час як недостовірність або відсутність інформації може спричинити на підприємстві негативні наслідки.

Тому для управління підприємством необхідна змістовна, достовірна та об'єктивна інформація, що надходить, обробляється, використовується своєчасно, коли виникає необхідність у прийнятті того або іншого управлінського рішення.

Формування кожного такого рішення має бути інформаційно забезпечено.

Отже, інформаційне забезпечення управління – це сукупність реалізованих рішень щодо обсягів інформації, її якісного та кількісного складу, розміщення і форм організації. При цьому метою інформаційного забезпечення управління є своєчасне надання необхідної і достатньої інформації для прийняття управлінських рішень, що забезпечують ефективну діяльність як підприємства в цілому, так і його структурних підрозділів [5, с. 20].

Так, Б.Г. Преображенський запропонував створити багаторівневу систему інформаційного забезпечення, де буде визначена інформація, необхідна для керівників різних рівнів управління, та інформація, що сформована за певним алгоритмом, яка видається у визначені терміни та у формі, що придатна для прийняття рішень. А для того, щоб така системна організація інформаційного забезпечення управління існувала, необхідно дотримуватися принципів:

- єдності інформації (єдність економічних даних за умови організації планування, контролю та власне управління на всьому шляху руху інформації з моменту первинного формування до моменту прийняття рішень і видачі даних на вершину ієрархії управління);

- комплексності та синхронізації економічної інформації;

- релевантності даних (відбір і подання таких даних, що необхідні для прийняття рішень);
- забезпечення максимуму похідної інформації на підставі мінімуму вхідних даних і первинної інформації;
- поділу економічних процесів і показників, що їх відображають, на керовані та контрольовані;
- агрегації інформації за умови руху знизу вгору відповідно до ієрархії системи прийняття рішень (певній організаційній сходинці управління відповідає той певний ступінь деталізації інформації, що є відображенням комплексу функцій цього рівня та ступеня централізації його управління);
- єдності управління (інформація повинна передаватися строго визначеному центру для одноразового прийняття рішень щодо керованого об'єкта або процесу);
- безперервності управління (безперервність актів планування, регулювання, контролю, обліку забезпечується безперервною видачею даних) [6, с. 183-185].

Таким чином, система інформаційного забезпечення, що організована на підставі перелічених принципів, дозволить задовільнити поточні потреби управління в інформації та підвищити інформаційний рівень процесів прийняття управлінських рішень на всіх сходинках ієрархії оперативного управління [6, с. 187]. Розподіл процесу управління на рівні ієрархії є тим засобом, що дозволяє спростити його інформаційне забезпечення та зменшити складність завдань оперативного управління до необхідних параметрів.

Останнім часом спостерігається менший інтерес науковців до оперативного управління. Про нього тільки епізодично згадують у роботах, присвячених питанням стратегічного управління, контролінгу, управлінського обліку, в яких розглядаються питання інформаційного забезпечення управління.

Так, С.М. Петренко вказує на те, що в рамках управління рішення, які приймаються, характерні для всіх рівнів управління. Кожен з них характеризується власним набором функцій, рівнем компетенції та потребує відповідної інформації. Виходячи з інформаційних потреб кожного рівня управління, здійснюється інформаційний запит, за допомогою якого формується інформаційне забезпечення для вирішення конкретного завдання. Послідовність формування інформаційного забезпечення управління є такою:

- на вищому рівні управління забезпечується стратегічне управління, визначаються місія підприємства, його цілі, довгострокові плани, стратегія їх реалізації;
- середній рівень забезпечує тактичне управління, на якому складаються тактичні плани, контролюється їх виконання, відстежуються ресурси;
- нижчий рівень – рівень оперативного управління. Тут реалізуються оперативні плани виробництва та реалізації, здійснюється оперативний облік і контроль [5, с. 21].

Основними відділами, головною функцією яких є задоволення інформаційних потреб різних користувачів, вважає:

- службу контролінгу – як один із блоків внутрішнього контролю виконавчих органів управління й одне з найважливіших джерел її інформаційного забезпечення;
- службу внутрішнього аудиту – як інформаційно-діагностичний засіб в управлінні господарською діяльністю підприємства та система внутрішнього контролю власника [5, с. 97].

Вона вказує на те, що робота служби контролінгу як інформаційного центру повинна бути направлена на формування облікової та економічної інформації, причому таким чином, щоб були задіяні та враховані всі аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства. Першочерговим завданням контролінгу є забезпечення оптимізації взаємозв'язків і залежностей інформаційних потоків між усіма основними функціями

управління, що дасть можливість отримання релевантної інформації, яка необхідна для прийняття управлінських рішень [5, с. 101-102].

Ґрунтуючись на даних бухгалтерського обліку, як на джерелі інформації, служба контролінгу вивчає явища і процеси на підприємстві, виявляє «слабкі місця», порівнює фактичні показники із запланованими та аналізує причини відхилень, а також пропонує заходи щодо поліпшення ситуації на підприємстві. Розробкою концепцій ефективного управління контролінг реалізує інформаційні потреби менеджерів щодо низки проблем з планування, контролю та забезпечення інформацією. У його діяльності переважають елементи планування на основі знань процесів на підприємстві та зовнішнього середовища, а також інформаційних технологій.

Отже, перебуваючи на перетині функцій обліку, контролю та планування, контролінг займає особливе місце в інформаційно-аналітичній системі управління підприємством. Він синтезує, зв'язує воедино всі вищезгадані функції, інтегрує та координує їх, не підміняючи собою жодну з функцій управління, а лише переводячи управління підприємством на якісно новий рівень [5, с. 102].

Інші дослідники вважають, що саме управлінський облік є системою інформаційного забезпечення управлінських рішень. Його головні завдання – подання інформації в такому вигляді та формі, які потрібні управлінцеві, і саме тоді, коли вона йому потрібна. Причому ця інформація має бути достовірною, систематизованою, відповідним чином згрупованою чи деталізованою та зручною для користування [4, с. 47-48].

Вони вказують на те, що управлінський облік – це окремий самостійний вид обліку, основним призначенням якого є збір, обробка, аналіз, інтерпретація інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, і вказують на те, що цей облік займає особливе місце в обліковій системі підприємства, оскільки поєднує облік з управлінням [4, с. 49].

Дослідження інформаційних потоків системи управління, наведене у [7, с. 12], дозволило виявити наявність дублювання та надмірності інформації на підприємствах машинобудівної галузі.

Ми запропонуємо удосконалити її в три етапи:

1. Економічно оптимізувати рух інформаційних потоків, не змінюючи організаційну структуру. Це дозволить одержати певний економічний ефект найбільш «безболісним» для підприємства методом.

2. Розробити пропозиції щодо зміни організаційної структури управління. Це може бути як скорочення, так і укрупнення підрозділів. Основна мета цього етапу – спростити та об'єднати такі операції та прийоми роботи на окремих робочих місцях.

3. Удосконалити систему автоматизації документообігу. Це дозволить підвищити ефективність роботи та більш ефективно використовувати наявні інформаційно-технічні засоби.

Кожен з цих етапів удосконалення має певне значення для інформаційного забезпечення системи управління машинобудівних підприємств. Але другий є найбільш доцільним щодо системи оперативного управління. Це можна пояснити тим, що оперативне управління підприємством здійснюється з різних локальних центрів, якими є члени дирекції та керівники служб або великих підрозділів. Чим більше у директора безпосередніх підлеглих, тим більш непогодженими є їх дії, оскільки жоден із керівників не має повної інформації про поточний стан справ і ресурсів та рішення приймаються без достатніх інформаційних підстав. Хоча підприємство в цілому володіє в повному обсязі інформацією, що розосереджена між його членами. Якщо документи передавати від підлеглого до керівника та навпаки, то це забере багато часу і інформація втратить свою актуальність. Коли виконавчі будуть спілкуватися безпосередньо з менеджерами, що приймають рішення, то останні будуть перевантажені цими справами

та перестануть займатися перспективними питаннями, а керівники середньої ланки залишаться без належної кількості справ. У випадку, якщо підприємство володіє всією інформацією, але вона не регулярно обробляється, відібрати необхідні дані для подальшого використання буде важко.

Дуже важливою є робота з директивною інформацією, яка трансформується в плани, програми та дії персоналу. Але велика кількість розпоряджень і незакінчених робіт перевищує виробничі можливості персоналу та підрозділів. І тому виконуються або тільки актуальні на цей момент завдання, або ті, що вигідні співробітникам. Потім виявляється, що якась дуже важлива директива не виконана. Це відбувається тому, що майже немає системи моніторингу даних про потоки, терміни та черговість робіт і зайнятність персоналу.

Отже, проблема полягає в тому, що діяльність підприємства та його підрозділів не має повного інформаційного відображення, важко знайти необхідні документи, оскільки вони втрачаються та не можна виявити, на якій стадії завершеності перебуває необхідний документ.

Для усунення цих проблем на підприємствах створюються спеціальні підрозділи, канцелярії, архіви, посади для роботи з документами, інформацією.

Однак інтеграція функцій інформаційного забезпечення в систему управління підприємством є не ефективною, тому механічне збільшення кількості підрозділів і персоналу не дасть позитивного результату. Та без інтеграції нових підрозділів у загальну систему управління підприємством зменшити гостроту проблеми не вдасться.

Ураховуючи це, необхідно створити таку організаційну систему інформаційного забезпечення підприємства, яка буде здатна контролювати стан справ і результатів за важливими напрямками поточної діяльності, забезпечувати підприємство необхідною інформацією, регулювати рух інформаційних потоків, оперативно здобувати інформацію з різних джерел для поточних і перспективних завдань управління, упорядковувати діяльність, що пов'язана з розвитком інформаційної системи. Цю роль має виконувати належним чином організована служба оперативного управління.

Але її існування на підприємствах неможливе без постійного руху інформаційних потоків. Тому необхідна інформаційна база для прийняття оперативних рішень і контролю за їх виконанням. А щоб її створити, необхідно з'ясувати, яким чином це має відбуватися.

Інформація може надходити на підприємство зовні, від керівництва та виконавців. Документи необхідно розглядати за ступенем їх цінності та необхідності для прийняття рішень.

Потім здійснюється їх реєстрація у базі даних (внесення записів, що характеризують документ та інформацію), кодування стандартних документів, маршрутизація (визначення етапів і відповідальних за порядок роботи з документами), координація процесу інформаційного забезпечення, проставлення печаток на документах, контроль їх руху та введення звітності про рух документів.

Їх оригінали залишаються в архіві служби оперативного управління. Кодування здійснюється для полегшення пошуку необхідних документів і даних. Усі документи та недокументована інформація після кодування заноситься в базу даних підприємства, яка з часом перетворюється в базу знань, що може використовуватися для вирішення нових завдань.

Фахівцем з оперативного управління директивна інформація, що міститься в документах, перетворюється в завдання та плани різних підрозділів, які погоджуються з виконавцями, вводяться в базу даних «оперативний план» і розсилаються ним. Для планування використовуються дані первинних та звітних документів і знання досвідчених співробітників.

Завданнями керівника служби оперативного управління є коригування термінів виконання робіт залежно від часу їх закінчення, а також забезпечення підрозділів інформацією та іншими необхідними ресурсами. Вони здійснюють моніторинг процесів і результатів, а також підготовку звітів про стан об'єкта (підприємства, цеху) протягом коротких проміжків часу. Інформація в належному вигляді передається особам, що приймають рішення.

Керівництво вищого рангу регулює відносини між службами, а нижчого – між виробничими та підрозділами, що їх обслуговують.

Штатна кількість співробітників служби визначається обсягом робіт, що, у свою чергу, залежить від технології обробки та інтенсивності потоку документів.

Головними завданнями служби оперативного управління є постійна інвентаризація стану розпочатих робіт і надання керівництву агрегованих аналітичних даних, підготовка оперативного плану, що погоджує діяльність підрозділів і співробітників, доведення планових завдань до виконавців, поточне регулювання робіт у випадку виникнення проблемних ситуацій, відхилень від плану та появи нових директив керівництва, підготовка звітів щоденних, щонедільних, щомісячних для аналітичних підрозділів і керівництва.

Таким чином, служба оперативного управління має бути окремим інформаційним центром, що являє собою головний контрольний, регулюючий та організаційний елемент підсистеми оперативного управління, який буде поєднувати та направляти інформаційні потоки, матеріальні, трудові, фінансові ресурси для досягнення запланованих результатів. Це дозволить відображати всі процеси, проводити аналіз, оцінювати зовнішню та внутрішню інформацію для підготовки та прийняття управлінських рішень.

Висновки. В умовах нестабільності зовнішнього середовища нестача інформації про процеси, що відбуваються на промислових підприємствах, і неякісний її аналіз не дозволяють приймати управлінські рішення.

Більшість підприємств не мають систем інформаційного забезпечення, що ефективно функціонують.

Тому інформаційне забезпечення на рівні оперативного управління підприємством має:

- прискорити одержання поточної інформації керівництвом підприємства;
- оперативно забезпечити всі економічні підрозділи необхідною інформацією в задані моменти часу;
- мінімізувати ризик втрати інформації;
- запобігти дублюванню функцій окремих робітників і підрозділів;
- спростити процес формування й обробки інформації відповідно до змін законодавчого характеру.

Важливим чинником стабільної роботи підприємств машинобудівної галузі є наявність єдиного інформаційного центру – служби оперативного управління. Її впровадження забезпечить:

- скорочення невиробничих втрат часу на пошук інформації, очікування рішень, погодження робіт;
- перерозподіл функцій управлінського персоналу, що дозволить керівництву більше часу приділяти вирішенню завдань розвитку підприємства;
- зниження навантаження на керівництво підприємства;
- інформаційну прозорість;
- доступ до інформаційних джерел і можливість багаторазового використання даних, що знаходяться в архіві та базі даних служби оперативного управління;
- постійний контроль головних показників діяльності підприємства;

– достовірність інформації про стан процесів, об'єктів і елементів організаційної структури.

Створення служби оперативного управління в організаційних структурах вітчизняних підприємств забезпечить позитивний ефект незалежно від його розмірів та профілю і тому має великі перспективи.

Список літератури/References:

1. Ананькина Е.А. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Е.А. Ананькина [и др.]; под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 279 с.
Anankina, Ye.A., Danilochkin, S.V. and Danilochkina, N.G. (2003), *Kontrolling kak instrument upravleniia predpriiatiyem* [The controlling as a tool of management enterprise], YUNITI-DANA, Moscow, Russia.
2. Лоханова Н.О. Інформаційне забезпечення системи управління економічною стійкістю підприємств / Н.О. Лоханова // Наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту. Сер.: Економічні науки. – 2005. – Вип. 7, ч. II. – С. 163-170.
Lokhanova, N.O. (2005), “Information management system of economic stability”, *Naukovi pratsi Kirovogradskoho natsionalnoho tekhnichnoho un-tu*, Issue 7, P. II, pp. 163-170.
3. Нападовська Л.В. Управлінський облік: монографія / Л.В. Нападовська. – Д.: Наука і освіта, 2000. – 450 с.
Napadovska, L.V. (2000), *Upravlinskyu oblik* [The management shell], Nauka i osvita, Dnepropetrovsk, Ukraine.
4. Загородній А.Г. Управлінський облік як система інформаційного забезпечення управлінських рішень / А.Г. Загородній, Г.О. Партин // Вісник Львів. комерц. акад. Сер.: Економічна. – 2004. – Вип. 16. – С. 45-49.
Zahorodniy, A.H. and Partyn, H.O. (2004), “Management accounting as a system of information support management decisions”, *Visnyk Lvivskoi komertsyynoi akademii*, Issue 16, pp. 45-49.
5. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: монографія / С.М. Петренко. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. – 290 с.
Petrenko, S.M. (2007), *Informatsiine zabezpechennia vnutrishnogo kontroliu hospodarskykh system* [Information management of internal control of economic systems], DonNUET, Donetsk, Ukraine.
6. Преображенский Б.Г. Оперативное управление в производственных системах: проблемы и ресурсы интенсификации / Б.Г. Преображенский. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1988. – 199 с.
Preobrazhenskiy, B.G. (1988), *Operativnoye upravleniye v proizvodstvennykh sistemakh: problemy i resursy intensifikatsii* [Operational Management in industrial systems: the problems and resources of intensification], Izd-vo Voronezhskogo un-ta, Voronezh, Russia.
7. Шляга О.В. Інформаційне забезпечення управління машинобудівних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. – Маріуполь, 2007. – 22 с.
Shliaga, O.V. (2007), “Information providing of management of engineering companies”, Abstract of the dissertation candidate of economic sciences, Pryazovskyu derzhavnyu tekhnichnyu universytet, Mariupol, Ukraine.

Цель. Обосновать целесообразность создания на промышленных предприятиях единственного информационного центра, который владеет информацией о предприятии в целом.

Методика. Проанализированы подходы разных авторов относительно проблемы информационного обеспечения системы управления промышленного предприятия. Исследованы принципы, которых необходимо придерживаться, чтобы существовала системная организа-

ция информационного обеспечения. Рассмотрены основные этапы совершенствования информационных потоков системы управления.

Определен наиболее целесообразный относительно системы оперативного управления. Предложено создание отдельной службы, которая будет единственным информационным центром, обеспечивающим повышение качества и обоснованности подготовки и принятия управленческих решений.

Результаты. Информационное обеспечение на уровне оперативного управления предприятием позволит ускорить получение текущей информации руководством предприятия, оперативно обеспечить все экономические подразделения необходимой информацией в определенные моменты времени, минимизировать риск потери информации, предотвратить дублирование функций отдельных рабочих и подразделов, упростить процесс формирования и обработки информации в соответствии с изменениями законодательного характера.

Научная новизна. Конкретизировано значение информации в процессе управления предприятием, оперативность и достоверность которой является основой обеспечения эффективности управленческих решений. Обоснована необходимость существования на предприятиях единственного информационного центра, через который должна проходить вся информация, которая отображает процессы, позволяет исполнять роль единственного центра анализа, оценки внешней и внутренней информации для подготовки и принятия управленческих решений.

Практическая значимость. Доказано, что важным фактором стабильной работы промышленных предприятий является наличие единственного информационного центра, который решит проблему оперативного получения, своевременной проработки и эффективного использования информации.

Ключевые слова: информационное обеспечение, информационный центр, служба оперативного управления.

Purpose. To prove the feasibility of establishing in industrial single information center that owns the information about the company as a whole.

Methodology. The opinions of different authors on the issue of information management system of industrial enterprise are analyzed. Studied the principles that should be observed that there exists a systematic organization of information security. The basic steps to improve information direction of management are considered. Identified the most appropriate steps for the system of operational control. Proposed to create a separate service, with a single information center that will improve the quality and the reasonableness of training and decision-making.

Findings. Information provision at the level of the operational management of the enterprise will accelerate the receipt of current information management company, promptly to provide all information necessary economic unit at predetermined times, to minimize the risk of loss of information, avoid duplication of functions of individual workers and departments, to simplify the process of generating and processing information in accordance with the changes legislative nature.

Originality. Specified value of the information in the process of enterprise management, efficiency and reliability of which is the basis of the effectiveness of management decisions. The necessity of the existence of the enterprises a single information center through which must pass all the information reflecting the processes that allows to act as a center for analysis, assessment of external and internal information for the preparation and management decisions.

Practical value. Proved to be an important factor in the stable operation of industrial plants is the presence of a single information center, which will solve the problem of rapid getting, timely processing and usage of information.

Key words: information system, information center, service of operational management.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук Сіменко І.В. Дата надходження рукопису 11.04.2013 р.